

Transformatívny dialóg¹: Koordinácia vzájomne si odporujúcich morálok / moralít²

Sheila McNamee

Preložili Edita Bezdičková, Narativ

a Lenka Martinkovičová, Inštitút dialogických praxí

Chcela by som vás, čitateľov, prizvať ku reflexii niekoľkých otázok, ktoré považujem za dôležité a hodné zváženia. Žijeme vo svete odlišností a konfliktov. Sme navzájom globálne prepojení takým spôsobom, ktorý ešte do nedávna nebol mysliteľný, čo výrazným spôsobom prispieva ku zdôrazneniu našich odlišností a vzájomných konfliktov. Z dôvodu našej kolektívnej neschopnosti zvládať naše odlišnosti, zomierajú denne ľudské bytosti. Mnohí z nás túžime robiť veci ináč – porozumieť, pripojiť sa – avšak často sme zmrazení vlastnou neistotou. Rada by som v tomto článku ponúkla zopár základných myšlienok o tom, čo môžeme urobiť, aby sme sa proti tomuto stavu postavili. Základným predpokladom pre nás bude posun od premýšľania spôsobom buď–alebo a vstup do priestoru, v ktorom sme si vedomí a berieme do úvahy samotné procesy, prostredníctvom ktorých sa zúčastňujeme na konštruovaní spoločenského poriadku. Dialóg, ako veľmi špecifická forma komunikácie, nám ponúka možnosť prijať a vstúpiť do rozmanitosti morálnych postojov, ktorým v dnešnom svete čelíme.

Richard Rorty hovorí: "Náročné morálne konflikty nie sú ľahko vyriešené a v mnohých prípadoch nemusia byť riešiteľné vôbec. V skutočnosti pri veľa takýchto konfliktoch ani nie je vhodné pokúšať sa o nájdenie riešenia, ale je možné o nich ľudským, osvetľujúcim a rešpektujúcim spôsobom diskutovať a prinajmenšom teda „pokračovať v rozbehnutej konverzácii.“ (s. 394). Na ilustráciu Rortyho myšlienky ľudského, osvetľujúceho a rešpektujúceho spôsobu zapájania našich odlišností by som chcela uviesť príbeh samozvanej aktivistky Sally Miller Gerhart:

Ešte päť rokov dozadu, kedykoľvek som videla nákladný automobil naložený dubovým drevom, rovno som na jeho šoféra (mohlo sa kedy vôbec jednať o šoférku?) namierila ukazovák ako pomyselnú hlaveň zbrane. Šofér by mi v zapätí gesto opätovoľoval a hneď po príchode domov si na zadnú časť auta nalepil ďalšiu nálepku s nápisom: „Hej, enviromentalisti, vytrite si zadky s tými vašimi ohrozenými sovami.“ Tri roky dozadu by som asi bola bývala jemnejšia, zastavila by som na mieste, pozerala sa šoférovi uprene do očí

¹ Pozn. preklad: Text k prednáške Sheily McNamee z r. 2008 pri príležitosti prevzatia Lindbergovho ocenenia za excelentnosť vo výučbe a vede na Vysoké škole liberálnych štúdií Univerzity v New Hampshire (College of Liberal Arts, University of New Hampshire).

² Pozn. preklad: Termín morálky/morality používa autorka zámerne v množnom čísle. Odkazuje tak ku postmodernému obratu v spoločenských vedách. V rámci sociálneho konštrukcionizmu došlo ku denaturalizácii exkluzívnosti jednotlivých hodnotových systémov a uprednostňuje sa mnohosť pohľadov na realitu a teda množstvo ekvivalentných hodnotových systémov t.j. morálok/moralít.

a uisťujúc sa, že odčíta z mojich pier, vyslovila by som: „Chod' do riti.“ Šofér by samozrejme po príchode domov k pôvodnej nálepke pripojil ešte ďalšiu, v znení: „Naša planéta na prvom mieste! Ostatné planéty vyrúbeme v zapätí.“ V dnešných dňoch sa snažím reagovať na ťažbárov ako na svojich „spolusúputníkov na Planéte Zem“, ako by povedala Trudy³, robia to, čo robia, rovnako ako ja robím to, čo robím ja. Vzdávam sa akéhokoľvek nároku snažiť sa ich meniť, alebo ich čo i len súdiť, a dôverujem tomu, že rozpoznanie vzájomnej ľudskosti a spolunáležitosti môže samo o sebe mať pozitívny vplyv na textúru našich životov.

Pri stretnutí s niekdajším nepriateľom, namiesto toho, aby som okamžite zaujala bojovú pozíciu, alebo jednoducho odišla, snažím sa nachádzať spoločné body, miesta, v ktorých sme rovnakí, v ktorých sa môžeme jeden s druhým stretnúť ako bytosti, ktoré spája spoločná skúsenosť života na tejto planéte. To potom vnášam do našej konverzácie, v ktorej máme možnosť hovoriť o tom, čo nás spája... Vo chvíľach, kedy sa mi nedarí nájsť žiadnu styčnú plochu, ktorú by sme s „nepriateľom“, napríklad ťažbárom, zdieľali, požiadam daného človeka o to, aby ma na deň či dva zobral do svojho sveta; tak, aby som mala príležitosť vypočuť si ho a jeho kumpánov v rozhovoroch o tom, čo pre nich znamená byť bez práce, s rodinou, ktorú je potreba užiť...

V konečnom dôsledku je pre mňa „pripájanie sa“ lepšou stratégiou ako boj, alebo útek... Veľa som sa naučila. Naučila som sa, že sa nikdy nejedná o jednotlivcov/ludí, ktorí sú mojimi nepriateľmi, ale o komplexné systémy vykorisťovania, ktoré vznikli v priebehu storočí plných odcudzenia a pretrvávajúceho násillia; a práve tieto systémy a toto uvedomenie – nie tých ľudí – sa môžem s čistým svedomím pokúšať meniť. Uvedomila som si, že moja bolesť, hnev a/alebo nenávisť nevedú k ničomu inému, než k neúspechu a k zhoršovaniu problému prostredníctvom prispievania k bolesti, hnevu a nenávisti, ktoré už tak zaťažujú svet. Naučila som sa, že mnohé aspekty mojich identifikovaných „nepriateľov“ sú v skutočnosti dômyselne zamaskovanými časťami mojej vlastnej osobnosti, premietnutými na druhých. A práve v momentoch, v ktorých sa nám podarilo nájsť spoločný priestor, som sa naučila, že aj napriek tomu, že by som asi spontánne netrávila čas s človekom, ktorý zabil, alebo zneužíval, dokážem s ním cítiť prináležitosť a ľudskosť... Takže, ak existuje možnosť dostať mojím štandardom férového, slušného a vhodného správania sa a zároveň pokračovať vo svojom živote s týmto novým náhľadom a porozumením, s radosťou z procesu poznávania, namiesto predchádzajúcej vysilujúcej bolesti, a ak môžem toto všetko dosiahnuť bez

³ Pozn. preklad: Autorka naráža na hlavnú postavu broadwayského muzikálu „Hľadanie inteligentného života vo vesmíre“ (The Search for Intelligent Life in the Universe by Jane Wagner & Lily Tomlin). Trudy je žena bez domova, ktorú mimozemšťania hľadajúci známky inteligentného života na planéte Zem stretnú na ulici v Manhattane. Ako postava oplýva veľkou múdrosťou obyčajného človeka. S mimozemšťanmi zdieľa prekvapivo trefné postrehy o živote a vzťahoch ľudí žujúcich na planéte Zem.

toho, aby som si vytvárala a udržiavala „nepriateľov“, tak sa o to musím pokúsiť. (Miller Gearhart, 1995, pp. 8-11)

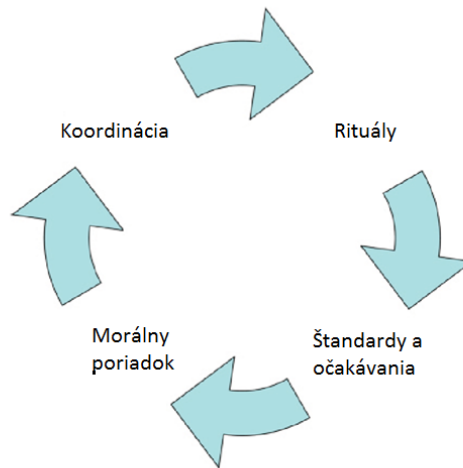
Moja práca sa sústreďuje práve na posun, ktorý Gearhart opisuje vo svojom prístupe k "nepriateľovi". Jedná sa o prístup, ktorý často býva nesprávne pochopený. Niektorí jej prístup sumarizujú tak, že ide o vyhýbanie sa konfliktu. Zatiaľ čo iní popisujú jej konanie ako idealistické a teda nevhodné ako východisko z morálneho konfliktu, ktorého sa týka. Pre mňa prístup Gearhart nereprezentuje ani vyhnutie sa konfliktu a ani idealizmus. Vnímam ho skôr ako ilustráciu toho, akým spôsobom sa môžeme navzájom koordinovať⁴ v kontexte vzájomne si odporujúcich morálok/moralít.

V rámci tohto textu by som sa chcela zaoberať dvomi otázkami ktoré rezonujú s Rortyho myšlienkou a Gearhartovej príkladom „pokračovania v konverzácii“. Tieto dve otázky znejú: *Čo je dialóg? A ako môže byť dialóg užitočný v snahe nájsť cestu z morálneho konfliktu?* Aby sme tieto otázky mohli preskúmať, je potreba venovať sa najskôr téme morálneho konfliktu.

Denno denne sme konfrontovaní s navzájom si odporujúcimi morálkami/moralitami, či už ide o rôznorodé hodnoty západnej modernity a tradičné kultúry alebo o konflikt medzi lokálnym kampusom a komunitnou politikou, ani nehovoriac o navzájom na seba narážajúcich morálkach/moralitách, s ktorými sa stretávame v našich najintímnejších vzťahoch. Pozrime sa na tieto hodnotové postoje ako na súčasť morálnych poriadkov – a síce, spôsobov bytia vo svete, ktoré berieme ako dané a nevyhnutné pre zachovanie „dobra vo svete“. Morálne poriadky sa vynárajú z nepísaných spoločenských (sociálnych) konvencií, ktoré slúžia k udržiavaniu sociálneho poriadku. My ľudia v rámci morálnych poriadkov operujeme vždy vtedy, keď sebe, alebo druhým hovoríme o tom, čo by sa „malo“ a čo je „vhodné“ v kontexte akéhokoľvek konania, alebo súboru konaní. Za týmto účelom by téma morálky jednoznačne nemala byť ponechaná len v rukách filozofov a expertov na etiku. Preskúvanie a objavovanie rôznych morálok/moralít by malo skôr byť predmetom všeobecného záujmu, pretože každá morálka/moralita je konštruovaná v našich vzájomných každodenných interakciách. Pearce and Littlejohn (1997) tvrdia, že „realita je sociálna a morálny poriadok, v rámci ktorého je konštruovaná, je produktom historického procesu, počas ktorého dochádza ku narácii a renarácii príbehov a etablovaní morálnej tradície“ (p. 52). Nasledujúci diagram slúži ako jeden zo spôsobov zobrazenia konštrukcie morálneho poriadku⁵:

⁴ Pozn. preklad: Termín koordinácia by bolo tiež možné preložiť ako vzájomné zladovanie. V súlade s autorkinou terminológiou však ponechávame pôvodný termín. Autorka termín ďalej vysvetľuje prostredníctvom ilustratívnych príkladov (uvedených napr. na workshope o transformatívnom dialógu realizovanom Inštitútom dialogických praxí a spolkom Narativ v spolupráci s Coachingplus a Paneurópskou vysokou školou v Bratislave dňa 19.4.2017). Uvádza, že jedným z príkladov koordinovaného jednania je usadenie sa účastníkov workshopu pred jeho začiatkom. Jedná sa o vzájomné zladenie účastníkov, ktorí prídu do miestnosti, koordinovane si vyberú miesto, rešpektujúc pritom vopred dané priestorové usporiadanie miestnosti, ako aj ostatných účastníkov. Pri tejto koordinácii, ktorá je riadená nepísanými pravidlami, nepríde nikto k fyzickej ujme, nikomu nie je ublížené, nie je narušená štruktúra priestoru a workshop môže bez problémov začať. Podobným príkladom koordinácie je pre autorku dopravná situácia v čase špičky, či už na cestách v Mexiko City, alebo na chodníkoch v New Yorku. Na oboch miestach sa v čase dopravnej špičky pohybuje veľké množstvo áut a ľudí a situácia je neprehľadná. Napriek tomu sa na seba ľudia vzájomne nalaďujú a len veľmi málo kedy dochádza k nehodám, či zrážkam. Celá situácia zároveň pri pohľade zhora pripomína dobre koordinovaný pohyb, alebo tanec.

⁵ Chcem zdôrazniť, že akákoľvek reprezentácia je vždy limitovaná. V tejto ilustrácii zdôrazňujem bod koordinácie ako miesto konštrukcie morálneho poriadku. Nie je mojím zámerom reprezentovať uzavretý systém. Ani sa nesnažím o reprezentáciu individuálneho kognitívneho procesu. Touto ilustráciou sa snažím reprezentovať koordináciu, situované konanie ľudí navzájom sa vzťahujúcich voči sebe; nejedná sa teda o zobrazenie aktivity jednotlivca a ani o mentálny proces.

Prostredníctvom našich príbehov a našich interakcií s druhými dávame tvar našim svetom. Morálne poriadky, v rámci ktorých žijeme, sú emergentnými produktmi tokov a prúdení našej každodennej angažovanosti s druhými. Vždy existuje možnosť, že niekto zareaguje na naše konanie mimo rámec našich očakávaní. V tomto zmysle je morálna povaha nášho každodenného života podmienená kvalitou komunikácie a preto sa komunikácia nevyhnutne stáva predmetom nášho záujmu.

Často premýšľam nad tým ako bezmyšlienkovito a okamžite sme schopní ospravedlniť a odôvodniť si naše konanie spôsobom: „Pretože je to tak napísané v predpisoch“, alebo „Taktó sme to predsa robili vždy, už odnepamäti“, alebo ešte obľúbenejší spôsob, „Toto je bežný postup a nie sme holubník, aby sme z neho robili výnimky.“ Ale odkiaľ pochádzajú tieto spomínané predpisy, zažitá ritualizovaná vzorce správania a procedúry? Každá z nich reprezentuje špecifický morálny poriadok – zdanlivo samozrejme očakávanie toho, „ako by veci mali fungovať.“ A žiaden morálny poriadok nie je trvanlivejší, ani pevnejší ako komunikačné vzorce, v ktorých bol ustanovený a vytvorený. Morálne poriadky vyplývajú z našich vzájomných interakcií s druhými. Sú *tvorené* nie *nachádzané (objavované)*.

Dovoľte mi teraz v skratke načrtnúť druh zamerania, na ktoré by som Vás chcela upozorniť. Stáva sa Vám, že v momentoch stretu s odlišným názorom tuho premýšľate o tom, ako sformulovať svoje argumenty, ktoré presvedčovacie taktiky aplikovať a prípadne si v súkromí nastávajúci rozhovor prehrávate? Činí tak mnoho ľudí. Chcela by som naznačiť, že práve takýto typ zamerania pozornosti nás chytá do pasce nekonečného konfliktu. Nie je totiž možné úspešne druhého presvedčiť o svojej pravde, pretože keď porovnávame to, čo je koherentné pre jednotlivé strany, je to ako porovnávať medzi sebou hrušky a jablká. Vaše dobré dôvody a presvedčivé dôkazy požadujem podľa mojich noriem a štandardov za iracionálne a naopak. Sme tak chytení v pasci debatovania o „mojom dobre“ verzus „Vašom dobre“.

Čo keby sa nám podarilo namiesto – alebo aspoň okrem – opatrného konštruovania argumentov, uvažovať podobne ako Gearhart, o tom akým spôsobom by sme sa s druhými ľuďmi chceli „stretnúť“ a aký druh konverzácie by sme radi s druhým človekom viedli? Čo by sa stalo, keby sme našu vidinu víťazstva prerámcovali na možnosť širšej konverzácie s druhým

človekom, v rámci ktorej by namiesto súhlasu, potvrdenia a konsenzu bolo cieľom nachádzanie a spoluvytváranie nových porozumení? V tomto posune spočíva odlišnosť dialógu.

Ako ďalej ukážem, porozumenie praktickej odlišnosti dialógu – špecifickej formy komunikácie – nám môže poslúžiť ku koordinácii vzájomne si odporujúcich morálok/moralít. Mojmým zámerom pritom nie je snaha o dogmatickosť a určovanie toho, čo je správne a čo nie. Ide mi skôr o vytváranie príležitostí, v rámci ktorých môže dochádzať ku nachádzaniu ciest, alebo premostení medzi dvomi nesúrodými a navzájom konfliktnými morálkami/moralitami.

Zmeniť postoj, ktorý vášnivo zastávame, sa môže bez pochyb zdať priam nemožné. Vyžaduje to od nás významnú, ale zároveň jednoduchú zmenu zamerania pozornosti, a síce, upustenie od starostlivo naplánovaných postupov, o ktorých sa domnievame, že by mohli ostatných presvedčiť o správnosti našich morálnych presvedčení. Verím, že je užitočnejšie, keď našu pozornosť zameriame na to, čo ľudia spoločne robia a na to, čo v rámci tejto ich spoločnej aktivity „vytvárajú“. Inými slovami, navrhujem, aby sme aspoň na krátky čas prestali zameriavať našu pozornosť na posudzovanie „správnosti“ konania jednotlivcov alebo skupín, a namiesto toho sa sústredili na podmienky, ktoré by mohli umožniť generovanie humánnejších spôsobov vzťahovania sa k odlišnosti. Verím, že práve v prostredníctvom vzájomnej koordinácie našich aktivít s druhými spoločne dávame zmysel nášmu konaniu a vytvárame význam. A presne tento typ vzájomných koordinácií s druhými ľuďmi zameriava našu pozornosť na sociálne a vzťahové aspekty toho, čo považujeme za morálne a čo nie. Zoberme si príklad rôznych morálnych pozícií konštruovaných v súvislosti s témou manželstva párov rovnakého pohlavia. Nikto z nás sa nerodí s jasne vyhraneným postojom k tejto téme. Postoje, ktoré zastávame, vznikajú vo vzájomných rozhovoroch s ľuďmi v našom okolí – v rodine, s priateľmi, známymi, v médiách... Pozície, ktoré zastávame sa vynárajú spomedzi našich najdôležitejších vzťahových koordinácií. A práve v procese spoločnej konverzácie o danej téme s ľuďmi, ktorí zdieľajú naše názory, zakúšame špecifický typ koordinácie, ktorá potvrdzuje a upevňuje naše postoje.

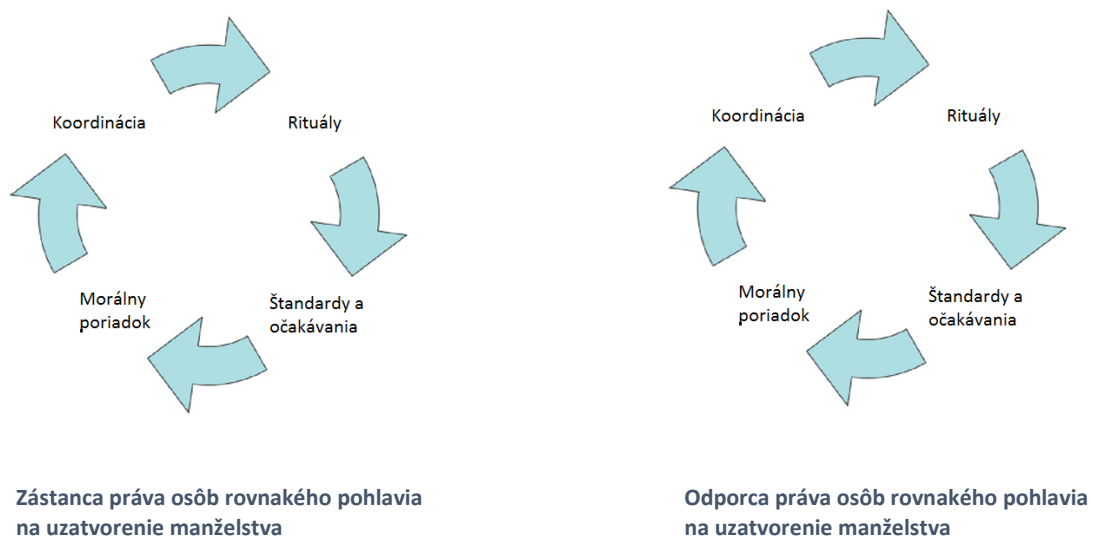
Skúsme sa teraz na chvíľu zamerať na procesy vzájomnej koordinácie, prebiehajúce zakaždým, keď navzájom interagujeme. V rámci tohto procesu sa aj zdanlivo bezvýznamné momenty stávajú dôležitými pri konštruovaní, umocňovaní, či rekonštrukcii významov. V každej vzájomnej interakcii vytvárame zdieľané významy relevantné pre aktuálnu vzťahovú interakciu, a zároveň aj dôsledky relevantné pre ďalšie vzťahy, v ktorých sme angažovaní. Každý okamih interakcie s druhými vytvára určité implicitné očakávania, ktoré kladieme sami na seba a na druhých, a v prenesenom význame teda aj to, čo budeme považovať za morálne a správne. Ináč povedané, v každom stretnutí spoločne s ostatnými vytvárame morálky/morality, v ktorých žijeme.

Popremýšľajte na moment o témach, u ktorých máte vyhranené postoje. Spomeňte si na niektoré z vašich najpevnějších presvedčení. Možno sa týkajú oblasti sociálnej spravodlivosti, rasovej rovnosti, problematiky umelého prerušenia tehotenstva, polygamie, vojny, eutanázie, užívania návykových látok, či pornografie... V rámci ktorej témy, aj z pohľadu ľudí okolo Vás, strácate „súdnosť - objektivnosť“? O ktorých témach je pre Vás zložitá viesť civilizovanú diskusiu? A teraz si skúste spomenúť na konverzácie, koordinácie, vzťahovú históriu; situácie,

v ktorých ste cítili podporu a cítili ste sa cnostne za vaše postoje v rámci týchto plamenných tém. Presne v takýchto momentoch ste spoluvytvárali, potvrdzovali a navzájom upevňovali svoje morálne postoje. A ako som už spomínala, tento proces prebieha zakaždým, keď navzájom interagujeme. Jedná sa o moment plný potenciálu. Z dôvodu už spomínaného konštruktívneho charakteru našich interakcií, existuje v rámci našich situovaných aktivít s druhými možnosť vytvárania nových „pozícií“ a významov; taktiež však môžu momenty interakcie viesť ku ďalšiemu umocňovaniu dogmatických postojov.

Nehovoríme už teda o univerzálnych pojmoch dobra a zla, ale o dobre a zle, ktorých charakter a význam je vyjednávaný na lokálnej úrovni. Goffman (1959) hovorí, že "účastníci interakcie prispievajú k celkovej definícii situácie, v rámci ktorej nejde o dohodu o tom, čo existuje, ale skôr o dohodu o tom, ktoré nároky týkajúce sa spoločne diskutovaných otázok budú dočasne uznané za platné" (p 9-10). Takýmto spôsobom prebiehajú aj naše koordinácie s druhými. Tie je následne možné zovšeobecniť do vzorcov správania a rituálov, a do následných očakávaní. V rámci tohto procesu sa teda následne rodia naše „morálne poriadky“ (hodnotové systémy).

Podme sa teraz pozrieť na plne funkčný, dobre koordinovaný morálny poriadok zástancov za práva osôb rovnakého pohlavia na uzatvorenie manželstva a na rovnako funkčný a dobre koordinovaný morálny poriadok ľudí, ktorí s týmto právom nesúhlasia. Morálne postoje sú v rámci komunit, ktoré ich zastávajú úplne koherentné (t.j. sú utvárané vzťahovo). Medzi komunitami zastávajúcimi opačné názory však neexistuje žiaden styčný bod, žiaden kontakt, v rámci ktorého by bolo možné premostiť navzájom nezlučiteľné presvedčenia. Vzájomný stret ich morálnych poriadkov (hodnotových systémov) by bolo možné zobrazit takto:

Už na prvý pohľad je zjavných niekoľko aspektov. V prvom rade, ide o dve navzájom si odporujúce morálky/morality. V druhom rade je zjavné aj to, že tieto veľmi špecifické morálne poriadky vznikli ako produkt sociálnych procesov. A v neposlednom rade je zjavná priepasť, ktorá sa medzi týmito dvomi morálnymi poriadkami nachádza. Ináč povedané, oba morálne poriadky sú vnútorne koherentné, oba sú zakorenené vo vzorcoch sociálnych koordinácií a

oba sú vzájomne nezlučiteľné. Prečo teda očakávame od jednej, či druhej skupiny, že by mohli pripustiť, že sa mýlia? A akým spôsobom zvolíme, ktorú morálku/moralitu budeme používať ako hodnotiaci štandard? A aj ako zástupcovia potenciálnej tretej strany tohto morálneho konfliktu, bolo by pre nás možné stáť mimo tieto dva morálne poriadky? Nie sme do istej miery všetci ponorení v jednom, alebo v druhom?

A je presvedčanie jediným východiskom zo stretu dvoch navzájom súperiacich morálok/moralít? Presvedčanie je v takýchto momentoch ľahkou obranou. Tvrdím, že to, v čo veríš je nesprávne, že sa mýliš a si zlý a viem Ti jasne vysvetliť prečo (t.j., pretože nezdieraš moje hodnoty). A Ty robíš to isté. Podobne ako Gearhart a jej znepriatelení ťažbári, nedosiahli sme nič, len ďalšiu konštrukciu bolesti a hnevu, bez toho, aby sa nám podarilo nájsť akékoľvek „spoločné východisko“ (Wittgenstein, 1953). Oveľa väčšou výzvou a oveľa ľudskejšia by pritom bola snaha o nájdenie spôsobu premostenia našich odlišností.

Čelíme výzve uchopiť toto porozumenie tomu, akým spôsobom sú morálne poriadky vytvárané (konštruované) prostredníctvom komunikačných procesov, a aplikovať toto zameranie na proces, nie na obsah a na individuálne morálne charakteristiky človeka tak, aby sme vytvorili možnosť premostenia týchto moralít (hodnotových systémov) a tým poskytli možnosť pokračovania spoločnej konverzácie. Ak sú morálne poriadky vytvárané v rámci obyčajných, každodenných koordinácií medzi ľuďmi, je zrejmé, že je nevyhnutná ich diverzita a teda aj vzájomná nezlučiteľnosť. Ako by sme si vôbec kedy dokázali predstaviť jednotný, nesporný morálny poriadok? Dialóg, ako špecifická forma komunikácie, zameriava našu pozornosť na koordináciu medzi niekoľkými morálnymi poriadkami. Rada by som ponúkla dialóg ako spôsob posunu od útlaku jedného morálneho poriadku druhým. V nasledujúcej časti textu sa teda na dialóg zameriam a budem sa venovať tomu, čo dialóg je a čím nie je.

ODLIŠNOSŤ DIALÓGU

Bakhtin (1984) hovorí, „Pravda... sa nenachádza v hlavách jednotlivcov, rodí sa medzi ľuďmi... v procese ich vzájomných dialogických interakcií“ (p.110). Vychádzam z Bakhtinovho porozumenia dialógu. Bakhtin tvrdí, že dialóg je rezponzívna (vnímavá a na druhých reagujúca) aktivita obsahujúca mnohosť hlasov, ktorá nie je limitovaná osobnými záujmami, psychologickým, či vzťahovým zlepšením alebo snahou o vytváranie kooperatívnych, nekonzfliktných spôsobov života. Keď sme rezponzívní voči druhým, naše slová a konanie prestávajú byť iba našimi. Responzivnosť prináša do nášho konania a našich slov stopy našich vzťahových histórií a presvedčenia a hodnoty, ktoré sme si v rámci týchto vzťahov vytvorili.

Vzhľadom na to, že je dialóg rezponzívnou, situovanou aktivitou, líši sa od našej tradície presvedčania druhých. V dialógu sme zahltení neistotou, neúplnosťou a rozmanitosťou, mnohosťou. Môže sa zdať, že sa jedná o veľmi nepohodlnú pozíciu. Koniec koncov, často si práve naopak ceníme istotu, úplnosť a jednotnosť. Práve prostredníctvom privilegovania neistoty, neúplnosti a mnohosti zvýrazňujeme odlišnosť dialógu od bežného chápania komunikácie. V rámci dialógu nejde o úspešný prenos našich významov, poznania, či informácií. Nejde o presvedčanie druhých, či o vlastnú propagáciu. Práve naopak, dialóg je proces, v rámci ktorého sa zároveň držíme vlastných pozícií a zároveň udržiavame zvedavosť a

rešpekt voči veľmi odlišnej pozícii druhého človeka, nášho dialogického partnera. To je to, čo Bakhtin nazýva responzívnosťou.

Je možné prostredníctvom vytvárania príležitostí pre tento typ responzívnosti, ktorý dialóg prináša, rozpúšťať dichotómiu vzájomne nezlučiteľných svetonázorov? A môžeme, v procese rozpúšťania dichotómií dobré/zlé, správne/nesprávne, dosiahnuť takú formu koordinovaného sociálneho konania, ktorá by umožnila toleranciu diverzity a prípadne vzájomný rešpekt? **Dokážeme si predstaviť - a čo je dôležitejšie, dokážeme vytvoriť - spoločenský poriadok, ktorý nie je riadený hľadáním podobnosti, ale koordináciou rozmanitosti?**

Keďže naše očakávania o dobrom a zlom, správnom a nesprávnom vychádzajú z veľmi základných a jednoduchých vzájomných interakcií a keďže väčšina z nás komunikuje so širokým spektrom ľudí, existuje jednak možnosť premenlivosti morálok/moralít, ako aj možnosť súčasného zastávania vzájomne nekompatibilných morálnych postojov (v závislosti od toho, v ktorej komunite sa momentálne nachádzame a vzájomne interagujeme). Dialóg implikuje počiatočný predpoklad o racionalite druhého človeka. Inými slovami, výzva dialógu spočíva v nájdení spôsobu, akým je možné pristupovať k druhému („nemorálnemu inému“) ako k človeku, ktorý je koherentný a racionálny v rámci svojej vlastnej významovej komunity – a to aj napriek jeho vnútornej rozmanitosti. Takýto postoj posúva zameranie našej pozornosti od posudzovania správnosti, či nesprávnosti a od rozhodovania o tom, kto je a nie je dobrým človekom. Zameriava sa na pochopenie veľmi rozdielnych morálnych poriadkov za ich vlastných podmienok a dočasne tak pozastavuje proces hodnotenia. Tento postoj prizýva namiesto prisvedčacej rétoriky, v rámci ktorej je naším cieľom zabezpečiť našu vlastnú správnosť a morálnosť, transformatívny dialóg, v rámci ktorého sa zameriavame na vytváranie priestoru pre rôzne racionality. Samozrejme netvrdím, že by sme mali celkom rezignovať na snahu rozhodovať o riešení nezlučiteľných morálnych sporov. Taktiež nehovorím, že máme zaujať postoj, v rámci ktorého je „všetko možné a všetko akceptovateľné“. Navrhujem iba to, aby sme do procesov konfrontácie s druhými ľuďmi vstupovali dialogicky. Prostredníctvom tejto vstupnej pozície sa môžu v rámci dialógu vytvárať nové možnosti vzájomnej koordinácie. A z toho dôvodu je pre nás výzvou vytáčať možnosti dialógu.

VYTVÁRANIE PODMIENOK PRE DIALÓG

Našou prvou úlohou je preskúmať spôsoby vytvárania kontextov (fyzických, vzťahových a osobných) ktoré prizývajú odlišný typ konverzácie. To však neznamená, že by sa účastníci konverzácie museli osobne odhaľovať a zdieľať intímne detaily zo svojho života. Taktiež nejde o potláčanie názorov, konfliktov, či nesúladu. V neposlednej rade to tiež neznamená, že ignorujeme rozdiely v mocenských pozíciách jednotlivých účastníkov a ani to, že by sme sa vzdávali profesionálnej expertízy. Bytie v dialógu znamená skôr byť v kontakte s napätím⁶,

⁶ Pozn. preklad: Autorka používa termín „tensionality“, ktorý je možné preložiť ako napínanosť. Termín má dlhú tradíciu v komunikačných štúdiách (viď. napr. Bakhtin – The dialogic imagination: Four essays by M.M. Bakhtin). V rámci seminára, ktorý sa uskutočnil 19.4.2017 v Bratislave, ilustrovala autorka termín na príklade cvičenia. V rámci tohto cvičenia mali dvaja účastníci, za použitia ukazovákov na pravej ruke, medzi sebou udržať pero. Okrem statickej rovnováhy sa mali účastníci spoločne pohybovať po miestnosti tak, aby im pero nevypadlo. Toto cvičenie praktickým spôsobom ukázalo napätie, ktoré je prítomné a potrebné v procese vzájomného nalaďovania sa na dialogického partnera. Poukazuje tiež aj na procesualný

ktoré vzniká pri súbežnej snahe udržať si svoju vlastnú pozíciu a snahe ostávať otvorení voči (často odlišným, či protichodným) pozíciám druhých ľudí (Stewart and Zediker, 2002).

Takýto spôsob porozumenia dialógu sa výrazne líši od všeobecne zažitej predstavy dialógu ako „slniečkárskeho a bezkonfliktného“. V momente keď svoju vlastnú pozíciu vystavíme riziku tým, že budeme otvorení voči – často odlišným, či protichodným – názorom druhých ľudí a zvedaví na vnútornú koherenciu týchto odlišných názorov, vytvárame veľmi špecifický vzťahový kontext. Som presvedčená, že sa jedná o kontext, ktorý je demokratickejší a zaoberá sa širšími otázkami ľudskej a sociálnej pohody (blahobytu). Inými slovami ide o proces, ktorý je užitočný pre verejnú diskusiu, tvorbu politiky a sociálnej rovnosti a v neposlednom rade pri každodennom riešení konfliktov. Hoci dialóg nekladie doraz na okamžité riešenia, ide o proces, ktorý uľahčuje eventuálne rozhodnutie a konanie humánnym a kolaboratívnym spôsobom.

Na záver by som ešte chcela ponúknuť niekoľko zdrojov, ktoré nám môžu byť užitočné pri utváraní odlišného dialogického priestoru; priestoru, ktorý otvára možnosti nových porozumení bez toho, aby uzatváral konverzáciu jednoduchými odpoveďami o tom, čo je a nie je morálne. Tieto zdroje nám pripomínajú, že mnohosť a rôznorodosť morálnych poriadkov je prirodzenou súčasťou našich životov. Zároveň nám pripomínajú, že rešpektujúci kontakt s rozmanitosťou a zvedavosť nám pomáhajú oceniť schopnosť každého z nás vytvárať budúcnosť, ktorú môžeme spoločne zdieľať a žiť. V nasledujúcej časti textu sa zameriam na základné podmienky, ktoré vedú našu pozornosť ku procesu vytvárania premostení medzi navzájom nesúrodými morálnymi poriadkami. Tým netvrdím, že všetky morálne poriadky sú akceptovateľné, životaschopné, či ospravedliteľné. Ide mi iba o preorientovanie našej pozornosti na to, akým spôsobom morálne poriadky vznikajú. Prostredníctvom tejto zmeny zamerania sa na proces, vytvárame príležitosť pre konverzáciu, v rámci ktorej existuje možnosť vytvárania nových porozumení, nových významov, nových možností a konania. Chcela by som Vám ešte navrhnúť, aby ste popri čítaní nasledujúcej časti o zdrojoch transformatívneho dialógu reflektovali morálne otázky, ktoré vášnivo zastávate a pri diskutovaní ktorých Vás ľudia často vyzývajú ku zváženiu alternatívnych perspektív.

ZDROJE PRE TRANSFORMATÍVNY DIALÓG

Ako prvé navrhujem, aby sme sa pri stretnutí s „druhými ľuďmi“ vyhli hovoreniu z abstraktných pozícií. Môžem nesúhlasiť s presvedčením, názorom alebo hodnotami druhého človeka, ale nemôžem nikomu jednoducho povedať, že príbeh, ktorý rozpráva o svojom živote je nesprávny. Pri strete s odlišnosťou alebo animozitou sa často uchýľujeme ku „principiálnemu“ obhajovaniu vlastnej pozície. Princípy sú ale abstraktné. Súperiace princípy „správnosti“ a „nesprávnosti“ so sebou automaticky nesú otázku na *štandardy, ktoré pri ich*

charakter ne-porozumenia ako niečoho, čo nie je statické a finálne, ale odohráva sa stále znovu a znovu pri každej ďalšej zmene a ďalšom pohybe.

definovaní používame. A keďže už chápeme, že hodnoty, presvedčenia a celé reality vznikajú počas vzájomného koordinovania sa vo vzťahoch, sme si vedomí, že v rámci jednej skupiny, či vzťahov je možné očakávať prítomnosť veľmi odlišných a vzájomne nesúrodých hodnôt a presvedčení. Keď človeka prizveme k tomu, aby s nami zdieľal príbeh o tom, ako si začal vážiť, ctiť a veriť v určité presvedčenie, prípadne o tom, kto ho, vo vzťahu k tomuto presvedčeniu, v jeho živote ovplyvnil, možno nedôjde ku vymiznutiu konfliktu medzi nami, ale výrazne sa tým zmení spôsob našej vzájomnej interakcie a tým aj povaha nášho vzťahu. Môžem nesúhlasit s presvedčením, ktoré zastáva, ale teraz chápem, akým spôsobom si ho začal vážiť, ctiť a veriť v neho. Už ho nepovažujem za šialeného, zlého, alebo nepriateľského. Vidím ho/ju ako človeka, ktorý má odlišný príbeh, odlišný logický dôvod, odlišnú históriu. A vďaka tomuto porozumeniu som teda oveľa lepšie pripravená pokračovať v našom rozhovore.

Druhým zdrojom, ktorý navrhujem, je sebareflektovanie a vzťahovo reflektujúce skúmanie. V rámci tohto zdroja ide o pokus o zavedenie neistoty do našich vlastných istôt. Môžeme pozvať naše vnútorné skeptické hlasy, aby sa pozreli na presvedčenia, v ktoré silno veríme. *Môžeme si byť istí, že neexistuje absolútne žiaden iný spôsob ako nahliadať na danú situáciu?* Ak je potreba, môžeme tiež prizvať pochybovačný hlas blízkeho priateľa, kolegu, či mentora. *Ako by moja mama, kolegyňa, kamarát premýšľali o tejto téme?* Takýto druh sebareflektujúceho skúmania otvára príležitosť pre tvorbu alternatívnych porozumení a tým pádom transformuje povahu našej vzájomnej interakcie. Podobne, ak sa v priebehu „našej“ interakcie zastavíme a preskúmame, ako sa nám darí, uvedomíme si, že významy, vynárajúce sa v konkrétnych interaktívnych momentoch, nie sú produktom „mojím“ alebo „tvojím“ ale „naším spoločným“. Otázky typu: *„Je toto druh konverzácie, aký by sme si priali? Je ešte iný spôsob, ako by sme mohli spoločne interagovať? Sú otázky, ktoré by som sa mala pýtať a nepýtam sa?“* pripúšťajú, že jediná moc, ktorú máme, je moc „ku spoločnému konaniu“ a nie „moc nad druhým človekom“.

Za tretie, je možné zameriavať našu pozornosť na koordináciu mnohorakosti (rôznorodosti). Keď sme konfrontovaní s výzvou odlišnosti, máme tendenciu snažiť sa za každú cenu dosiahnuť konsenzus. Konsenzus je však sám o sebe problematický. Často je dosahovaný za cenu toho, že vzájomne si odporujúce strany musia upustiť od požiadaviek, ktoré sú pre ne dôležité (a teda často od otázok, kvôli ktorým konflikt prebiehal). Konsenzus, alebo „to, na čom sa môžeme zhodnúť“, sa často vynára v procese vyjednávania sústredeného na malé, menej dôležité témy, v ktorých účastníci konfliktu nie sú natoľko zainteresovaní. Z dôvodu takéhoto typu zamerania vedie konsenzus častejšie k nedôvere a pretrvávaniu konfliktu, ako ku jeho rozpúšťaniu.

Namiesto toho, aby sme ku vzájomne si odporujúcim morálkam/moralitám pristupovali so snahou o rozvíjanie konsenzu, snažíme sa v rámci transformatívneho dialógu o koordináciu mnohorakých (rôznorodých) diskurzov. To predstavuje výzvu byť zvedaví na všetky formy konania a skúmať hodnoty a presvedčenia, ktoré ich umožňujú, bez nároku na nájdenie univerzálneho súhlasu. Je možné vytvárať príležitosti k dialógu, ktoré by umožnili *veľkorysé načúvanie, zvedavé skúmanie a ochotu k spoločnej prítomnosti?*

Štvrtým zdrojom, ktorý môžeme preskúmať, je možnosť využívať nám známe formy jednania v nových kontextoch. V momentoch, kedy sa cítime byť lapení v zdanlivo

netransformovateľných konfliktoch, hľadáme *nové* nástroje a stratégie, ktoré by priniesli žiadanú zmenu. Vlastne aj vysoký dopyt po konzultantoch a mediátoroch je možné vysvetliť našim kultúrnym presvedčením, že nás experti môžu naučiť stratégie, za pomoci ktorých je možné dosiahnuť zmenu. Ja si ale nemyslím, že by učenie sa *novým* stratégiám koordinácie konfliktu bolo nevyhnutné. Gregory Bateson hovorí o „odlišnosti, ktorá prináša zmenu“⁷ (1972, p. 272) a Tom Andersen vidí odlišnosť tak, že prinesieme „niečo nezvyčajné, ale nie príliš *ne-zvyčajné*“ (Andersen, 1991, p. 33). Ja by som Vám chcela ponúknuť variáciu na túto tému.

Každý z nás si so sebou nosí množstvo hlasov, množstvo rôznych názorov, pohľadov a postojov – a to aj vo vzťahu ku tej istej téme. Tieto hlasy reprezentujú sumu našich vzťahov (reálnych, predstavovaných a virtuálnych). Nosíme si v sebe množstvo ľudí (McNamee and Gergen, 1999). Napriek tomu sú ale väčšina nášho konania a pozície, ktoré v konverzáciách zastávame, jednodimenzionálne. Reprezentujú iba zlomok toho, čo môžeme robiť a hovoriť. Preto je výzvou pozývať do konverzácie aj ostatné hlasy, pracovať s konverzačnými zdrojmi, tak známymi v jednom druhu vzťahov a situácií a neznámymi v inom. A keď sa nám to podarí, dosiahneme čosi neobvyklé.

Využívanie nám známych zdrojov, v kontextoch, v ktorých ich obvykle nevyužívame, nám umožňuje nové formy prepojenia s druhými ľuďmi. Keď začneme o svojom konaní uvažovať ako o pozývaní druhých ku rôznym vzťahovým konštrukciám, môžeme skúmať, aké reakcie vyvoláva využívanie určitých zdrojov v konkrétnom vzťahu a aké odlišné reakcie vyvoláva v iných vzťahoch. Všetko naše konanie je pritom pokusom o dosiahnutie koordinovaného rešpektovania špecifickosti daného vzťahu a situácie. Ak sa nám (a ostatným) podarí v širšej miere čerpať z už známych konverzačných zdrojov, možno sa bude naše konanie odlišovať dostatočne na to, aby prizvalo druhých k niečomu, čo presahuje staré nechcené vzorce. Koordinácia nezlučiteľných diskurzov je úspešná do tej miery, do akej sa nám darí prizývať už známe zdroje v nových kontextoch. Snažíme sa vyhnúť označovaniu jedného diskurzu za správny a iného za nesprávny. Verím že novosť využívania/originálne využívanie starého v nových kontextoch vytvára živnú pôdu pre uskutočňovanie tvorivej transformácie.

A na záver, myslím, že by sme sa mohli viac sústrediť na budúcnosť. Pri bližšom pohľade na naše spôsoby riešenia problémov si môžeme všimnúť, že sa väčšina postupov, ktoré považujeme za „žiaduce“, pri snahe vyjednávať riešenie konfliktov medzi vzájomne si odporujúcimi morálkami/moralitami, sústredí na minulosť. Často skúmame históriu a vývoj morálneho konfliktu. Kde leží počiatok konfliktu? Ako dlho už predstavuje konflikt problém pre zúčastnené strany? Akým spôsobom jednotlivé zúčastnené strany konfliktu rozumejú? V čom vidia príčinu aktuálneho konfliktu? Čo by o probléme povedali iní dôležití ľudia? O aké riešenia sa už zúčastnené strany pokúšali? Otázky, ktoré kladieme zameriavajú našu pozornosť na minulosť, podobne ako sú na ňu zamerané aj očakávania zúčastnených strán (t.j. Ak sa nebudeme venovať tomu, čo problém zapríčinilo, nikdy sa nám ho nepodarí vyriešiť).

⁷ Pozn. preklad: „Difference that makes a difference“. Jedná sa o často citovaný výrok Gregory Batesona. Vo výroku ide o slovnú hračku, v rámci ktorej je slovo difference použité v dvoch odlišných významoch. Prvý krát ako odlišnosť a v druhom prípade ako zmena, ktorú prináša („to make a difference“). Ide teda o to, že do komunikácie prinášame niečo, čo je zároveň dostatočne nové, ale zároveň aj dostatočne zrozumiteľné na to, aby bol možný posun, zmena.

Pri dôraze na minulosť ostáva len málo priestoru pre možnosť predstaviť si budúcnosť. Potenciál sedimentácie minulosti a reifikácie príbehu konfliktu je obrovský. Hrozí že príbeh urobíme statickým a rezistentným voči zmene. Ešte závažnejšia je ale vnútorná logika, ktorá vedie zameranie na minulosť. Tým, že sa sústredíme na to, čo už je zjavné, dávame nechtiac kredibilitu kauzálnym modelom vyvierajúcim z modernistického vnímania sveta. Privilegujeme teda nevedomky logiku, ktorá tvrdí, že minulosť zapríčiňuje to, čo nasleduje po nej.

Nejde mi o to tvrdiť, že neexistuje žiadna spojitosť medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou. Chcem len poukázať na problematiku narácie. Minulosť je vždy príbehom. A ako vieme, existuje veľké množstvo spôsobov, ako príbehy rozprávať. Nielenže je v príbehu vždy prítomné veľké množstvo hlasov, a každý si nesie vlastné príbehy, ale spôsoby rozprávania ľudí, ktorí sú súčasťou toho istého „príbehu“, sa budú pravdepodobne veľmi líšiť. A preto bude aj kauzálny vzťah medzi minulosťou a prítomnosťou (a zároveň teda aj implicitnou budúcnosťou) nadobúdať rôzne podoby, zdôrazňovať rôzne momenty a patologizovať alebo oslavovať rôzne aspekty v súvislosti s tým, ktorý z príbehov uprednostníme a vypočujeme.

Jedným z dôvodov, prečo diskurz zameraný na budúcnosť môže byť nápomocný pri koordinácii vzájomne konfliktných morálok/moralít, je, že všetci vieme, že budúcnosť ešte nebola napísaná. Ešte sme ju nezažili. A preto, do tej miery do akej sa nám darí angažovať sa s ostatnými (našimi nepriateľmi) v spoločnej konverzácii o budúcnosti, zdôrazňujeme spoločný vzťahový proces konštruovania našich svetov. V spoločnej konverzácii o budúcnosti spoluvytvárame realitu, do ktorej môžeme spoločne kolaboratívne vstúpiť.

Netvrdím, že zameranie sa na minulosť je problematický alebo snáď ukážkovo zjednodušujúci spôsob práce s konfliktom. Snažím sa ponúkať kolaboratívne, situované vytáranie nových možností a jedným zo spôsobov, akými je možné toto dokázať, je využitie na budúcnosť zameraných diskurzov. V našich diskusiách o preferovaných budúcnostiach pozývame koordináciu mnohých konvergentných a odlišných chápaní minulosti a súčasnosti. Táto forma vzťahového angažovania nás posúva smerom ku koordinovanému rešpektu voči mnohorakosti (rôznorodosti) a odlišnostiam.

ZÁVEREČNÉ POZNÁMKY

Výzva, ktorej čelíme, keď sme konfrontovaní so vzájomne si odporujúcimi morálnymi poriadkami, je pokračovať v konverzácii. Prostredníctvom pokračovania konverzácie ostávame v kontakte so širokým spektrom ľudí spôsobom, ktorý je, Rortyho (1979) slovami “ľudskejší, osvetľujúcejší a viac rešpektujúci” (Rorty, 1979, p. 394). Ja sama vidím našu nádej na spoločné udržateľné fungovanie v rozpoznaní sily dialógu – to znamená v rozpoznaní sily toho, čo robíme spoločne.

V našich každodenných interakciách s druhými ľuďmi spoločne vytvárame morálne poriadky a tieto morálne poriadky, ak sú aplikované s postojom morálnej nadradenosti a nárokom na jedinou pravdu, generujú útlak a násilie. Dialóg nám ponúka spôsob, ako tieto morálky/morality spoločne koordinovať a utvárať zdieľané budúcnosti, ktoré je možné žiť.

ZDROJE

- Andersen, T. (1991). *The reflecting team: Dialogues and dialogues about the dialogues*. New York: Norton.
- Bakhtin, M.M. (1981). *The dialogic imagination*. Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, M.M. (1984) *Problems of Dostoevsky's poetics*. Edited and trans. by Caryl Emerson. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine Books.
- Buber, M. (1970). *I and thou* (W. Kaufmann, Trans.). New York: Scribner.
- Gearhart, S. M. (1995, September). Notes from a recovering activist. *Sojourner: The Women's Forum*, 21(1), 8-11.
- Goffman, E. (1959). *Presentation of self in everyday life*. New York: Anchor.
- McNamee, S. and Gergen, K.J. (1999). *Relational responsibility: Resources for sustainable dialogue*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Pearce, W.B. and Littlejohn, S. (1997). *Moral conflict: When social worlds collide*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Rorty, R. (1979). *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Stewart, J. and Zediker, K. (2002). Dialogue as tensional, ethical practice. *Southern Communication Journal*, 65(2/3), 224-242.
- Wittgenstein, L. (1953) *Philosophical investigations*. Oxford: Blackwell.